

Nazaten van 'foute Nederlanders' lijden onder taboe

LENIE DEGEN DOORBREEKT HET STILZWIJGEN

Tekst: Victor Bulthuis
Beeld: Christiaan Krouwels

Veel nazaten van 'foute Nederlanders' gaan gebukt onder het verleden. Lenie Degen doorbreekt het stilzwijgen. Ze plaatst haar NSB-grootvader niet op een voetstuk. "Maar ik kraak hem ook niet af. Ik plaats hem binnen de geschiedenis."

Het begon allemaal met een tafelopstelling met Duplo-poppetjes, waarmee Lenie Degen (1951) inzicht wilde krijgen in haar familierelaties.

Het poppetje dat haar grootvader van moeders kant moest voorstellen, stond ver weg van de overige familieleden. "Ik schrok en voelde een soort van schaamte en een brok in mijn keel", schrijft ze in haar boek *Versteende stilte*. "Het was pijnlijk om

te zien: hij hoorde er niet bij. Hij was een buitenstaander."

Dat was het begin van een jarenlange zoektocht naar de identiteit van haar NSB-grootvader Pieter ten Hoorn, over wie in de familie niet werd gesproken. Het resulteerde in genoemd boek met de veelzeggende dubbele ondertitel *Oorlog, schuld, buitensluiting en schaamte. Een beladen familiechroniek*. Behalve een portret van haar grootvader, van wie ze aanvan-

kelijk slechts wist dat hij in de oorlogsjaren burgemeester was geweest, is het ook een portret van haar grootmoeder en moeder, én een zelfportret. Degen verslond boeken, ploos archieven uit, bezocht plaatsen waar grootvader had gewoond en voerde vele gesprekken. Dit alles aan het papier toe te vertrouwen, schrijft ze, "maakte dat ik mijzelf min of meer in de rol van binnen- en buitenstaander van de familie dwong, om mij

→

Lenie Degen: "Er school echt iets goeds in mijn grootvader."

op die manier in het leven van de ander te kunnen verplaatsen.”

Zwaar taboe

Haar ruime werkervaring als coach, supervisor en maatschappelijk werker heeft haar geholpen om die dubbelrol op vruchtbare wijze te vervullen. Met hart en ziel zet ze zich in voor de Stichting Werkgroep Herkenning, die in 1981 werd opgericht om kinderen, kleinkinderen en overige familieleden te ondersteunen van Nederlanders die in de oorlog ‘fout’ waren, oftewel de kant van de Duitse bezetter kozen. Maar ook kinderen van Duitse militairen en zogenoemde ‘moffenmeiden’ kunnen een beroep doen op de werkgroep, die geheel uit vrijwilligers bestaat. Dat gebeurt door middel van een hulplefoon, lotgenotencontact, lezingen, trainingen en presentaties, gastlessen op scholen, publicaties en een buitengewoon informatieve website. “We zijn een platform dat een veilige omgeving wil bieden om hierover te kunnen praten.”

Volgens Degen is er nog veel werk te verzetten. Nog altijd is sprake van stigmatisering, zelfs tot in de derde generatie. “Veel nazaten van foute Nederlanders hebben met 4 en 5 mei niets te gedenken of te vieren. Ze trekken zich dan vaak terug. Het is een emotionele erfenis die een familie met zich meedraagt. Jarenlang is er niet over gesproken, waardoor een patroon van stilzwijgen is ontstaan. Ik heb dat zelf ook ervaren. Nog steeds is het een zwaar taboe. Ik zou wensen dat het wat makkelijker bespreekbaar was. Het zou bijvoorbeeld goed zijn als het personeel in ouderinstellingen weet als zoiets speelt, maar vaak wil de betrokkene dat niet. Een tachtigjarige mevrouw uit Drenthe vertelde me onlangs op de hulplijn dat ze vorig jaar nog een reactie had gehad in de trant van: wat, ben jij er daar eentje van? Ook belde een mevrouw uit Amstelveen die wel met mij wilde praten, maar verder met niemand. Ze was veel te bang dat ze zou worden nagewezen. En die bevrijdingsjournaals op tv maken ook veel los. De hulplefoon stond een tijdje roodgloeiend vanwege al die kleinkinderen die vermoeden dat opa iets heeft gedaan, maar niet weten wat. Ze willen het uitzoeken, maar vader of moeder wil er niet over praten.”

Echte oorlogsburgemeester

Terug naar Lenie Degens doodgezwegen grootvader, met wie het allemaal begon. Pieter ten Hoorn was timmerman in Hoogeveen, lid van de gereformeerde kerk en gemeenteraadslid namens de Anti-Revolutionaire Partij (ARP). “Op foto’s uit die tijd zie je hem te midden van al die heren in mooie pakken zitten in zijn arbeidershemd. Er school echt iets goeds in hem: hij bezat een sterk gevoel voor rechtvaardigheid en was begaan met sociaal zwakkeren.”

In 1921 verhuisde hij met zijn gezin van zes kinderen naar Hilversum, waar hij als hoofdaannemer de bouw van de Zuiderkerk realiseerde. Dat viel tegen. Onmin met de kerkenraad, die tornde aan de afgesproken prijs, deed hem breken met de kerk. Met zijn vrouw ontstonden hierover conflicten en in zijn omgeving ervoer hij weinig sociale betrokkenheid.

In 1930 verhuisde het gezin naar Amsterdam, waar meer werk te vinden was. Daar werd Ten Hoorn in 1935 lid van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB), omdat hij daar het groepsgevoel en het streven naar sociale rechtvaardigheid aantrof dat hij zo miste. “Teleurstelling in de kerk en de veranderde wijkcultuur deden hem die stap zetten. Ik kan zijn keuze dan ook wel begrijpen. Hij kreeg er opnieuw een wijgevoel. Hij was gezien en gewaardeerd als spreker, men zag iets in hem.” Zijn vrouw,

gezin en familie moesten echter niets van de NSB hebben. Rond 1942 leverde dat een echtscheiding op, hoogst ongebruikelijk in die tijd.

Een tijd later hertrouwde Degen grootvader. Binnen de partijorganisatie van de NSB had hij bliksemsnel carrière gemaakt. In 1943 werd hij benoemd tot burgemeester van het Drentse dorp Sleen. Lenie Degen bracht een bezoek aan het dorp en aan het gemeentehuis. “Daar hoorde ik dat hij een echte oorlogsburgemeester was, over wie niet positief maar ook niet negatief werd gesproken. Hij heeft nooit iemand verraden, nooit onderduikers uitgeleverd, nooit verzetsmensen aangegeven bij de Duitsers. Boeren met onderduikers liet hij met rust.” Daarnaast spande hij zich in voor vrijstelling van landbouwers voor tewerkstelling in Duitsland, vertelt Degen. In april 1945 werd hij opgepakt en geïnterneerd in kamp Westerbork. Zijn actieve en passieve stemrecht werden hem voor tien jaar ontnomen. Verbitterd en vol onbegrip – hij had zich toch ingezet voor de maatschappij? – keerde hij na een jaar terug uit zijn detentie. In 1951 scheidde hij van zijn tweede vrouw, waarop zijn oudste en ernstig zieke dochter hem in huis nam en hij zijn oude beroep van timmerman weer oppakte. In 1962 zag hij op zijn sterfbed zijn kleindochter Lenie voor de eerste én de laatste keer.

Genuanceerder denken

Opvallend is de milde en begripvolle wijze waarop Degen haar grootvader in haar boek omschrijft. “Of ik hem verwijten maak?” Het is even stil. “Nee. Ik vind het eerder jammer. Het zou een heel ander verhaal zijn geweest als hij voor een andere partij had gekozen. Ik plaats mijn grootvader niet op een voetstuk, maar ik kraak hem ook niet af. Ik plaats hem binnen de geschiedenis. Zoals ik naar mijn moeder en grootmoeder kijk, zo kijk ik nu ook naar mijn grootvader. Hij kwam uit een armoezig milieu, dat bovendien getekend was door de Spaanse griep. Het is hem toch maar gelukt om zichzelf te ontwikkelen en in 1917 gemeenteraadslid te worden. Maar zijn keuze voor de NSB had wel grote gevolgen voor de familie. Mijn moeder had ik wat dat betreft een voller leven gegund. Zij kon als dochter niet trots zijn op haar vader. En haar eerste verloofde, haar grote liefde,

Jeugdfoto van grootvader Pieter ten Hoorn.

heeft het tot haar grote verdriet uitgemaakt omdat hij geen gescheiden schoonouders en geen NSB'er als schoonvader wilde.”

Door zich zo in de geschiedenis van haar grootouders en haar moeder te verdiepen, heeft Degen niet alleen hen maar ook zichzelf beter leren kennen. “Die betrokkenheid bij anderen van mijn grootvader weerspiegelt zich ook in mijn eigen leven. Wat zou ik daar in zijn tijd mee hebben gedaan, vraag ik mij weleens af.” Maar vooral de dienstbaarheid van haar grootmoeder en moeder intrigeerde haar. Wilden zij daarmee misschien hun eigenwaarde bewijzen? Degen ontdekte dat ze zich hun levenshouding onbewust had eigen gemaakt. “Wat maakt dat ik in de hulpverlening steeds zo dienstbaar wil zijn, vroeg ik mij af. Zo ben ik me bewuster geworden van dat familiepatroon. Het heeft me doen beseffen dat ik niet altijd dienstbaar hóéf te zijn. Ik ben blij dat ik dat heb ontdekt, want daardoor heb ik die dienstbaarheid tot kracht kunnen ombuigen. Vooral door mijn betrokkenheid bij de Werkgroep Herkenning ben ik veranderd. Ik ben verantwoordelijk voor de hulplijn, geef informatie, advies en bied een luisterend oor, geef voorlichting hoe je een familiegeschiedenis kunt onderzoeken. Verder geef ik lezingen en gastlessen. Vroeger kon ik te dienstbaar zijn. Nu ben ik beter in staat om vanuit mijn betrokkenheid mijn grenzen te stellen.”

Degen is verheugd over de belangstelling bij jongere generaties. “Veel kleinkinderen doen onderzoek naar het verleden van hun grootouders. Bij het Nationaal Archief kloppen duizenden mensen aan die hun familiegeschiedenis willen uitzoeken. Je wilt niet weten hoeveel werkstukken en scripties eraan worden besteed. Bij Hogeschool Avans in ‘s-Hertogenbosch dacht ik mee met twee meedenksessies over *Think Family*, een project over de omgang van een kind met een ouder die in detentie zit. Hoe maak je dit bespreekbaar?”

Onlangs was Degen bij een voordracht voor de Werkgroep van Paul Strack van Schijndel, die de titel van zijn boek *Mijn NSB-opa* met grote letters op zijn T-shirt had staan. “Zo provocerend zijn de meesten niet.

Maar ik zie wel steeds meer jonge mensen creatief omgaan met het verleden van hun grootouders. Wat mij ook hoopvol stemt is dat er steeds genuanceerder wordt ge-

“**Lenie Degen: ‘Net als op NSB-kinderen wordt er op IS-kinderen veel agressie gericht, terwijl zij niet schuldig zijn’**

dacht. De tegenstelling tussen goed en fout wordt minder zwaar aangezet. Wat betreft mijn eigen familie ben ik heel blij dat ik het jarenlange stilzwijgen heb weten te doorbreken. Sommigen willen er nog steeds niet over praten, maar anderen juist wel. In elk geval heeft het tot meer verbondenheid geleid. Er komen nu meer verhalen naar boven. Zelf voel ik een enorme drive om mensen te helpen zich te uiten. Hoe belangrijk dat is, heb ik al gemerkt toen mijn moeder katholiek werd. In gesprekken met de parochie – ik was daar ook een keer bij – was er wél aandacht voor haar.”

Geen excuses

Merkt Degen ook al iets van vergeving? “Vooralsnog zitten veel mensen vooral nog

in een fase van uitwisselen, hun verhaal met anderen delen, uiten hoe betekenisvol het voor hen is. Velen moeten nog eerst leren er in alle openheid naar te kijken. Maar er gebeuren wel bijzondere dingen. Dat ik in 2017 bij de Dodenherdenking als kleindochter van een NSB'er in een kerkje een gedicht mocht voorlezen, jeetje. En afgelopen januari heb ik samen met een psychiater van het Sinai Centrum in Amsterdam een workshop gegeven. Heel bijzonder dat hij, een joodse man, dit samen met mij wilde doen – en dan ook nog op de dag van de Auschwitzherdenking!”

Net als in Noorwegen zou de Werkgroep Herkenning graag zien dat er ook excuses komen van de Nederlandse regering voor de behandeling van ‘moffenmeiden’, direct na de bevrijding. Daarover stuurde de Werkgroep een brief aan premier Rutte. Degen maakt zich daarover echter geen illusies. “Er zal voorlopig geen sprake zijn van excuses. Daarvoor ligt het onderwerp politiek nog steeds te gevoelig. Hooguit komt er meer belangstelling voor wat er bij de bevrijding is gebeurd met zogenoemde foute Nederlanders. De Werkgroep heeft daar ook een lesbief over gemaakt, want er is nauwelijks kennis over.”

Iets heel anders: op basis van haar ruime ervaringen en expertise pleit de Werkgroep Herkenning nadrukkelijk voor het terughalen van kinderen van IS-strijders. “Net als op NSB-kinderen wordt er op IS-kinderen veel agressie gericht, terwijl zij niet schuldig zijn. Veel van onze donateurs voelen zich betrokken bij deze kinderen. Als werkgroep ondersteunen we hun repatriëring niet actief, maar we zijn wel solidair met hen. Helaas onderneemt de politiek nog steeds geen actie. Terwijl ze veel kan leren van de ervaring van NSB-kinderen, voor wie er na de oorlog nauwelijks aandacht was. Zij kunnen heel goed invoelen wat het betekent als er met je wordt gezeuld of als je wordt buitengesloten, zoals nu met IS-kinderen gebeurt.” ●

*Meer over Lenie Degen op www.leniedegen.nl. Van haar boek *Versteende stilte (Aspekt, 272 blz., €19,95)* is ook een luisterversie beschikbaar via *Dedicon Passend Lezen*. Het telefoonnummer van de hulplijn van de Werkgroep Herkenning is 06 – 33057003. Zie ook: www.werkgroepherkenning.nl.*